

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

مصاحبه پژوهشی با؛

دکتر حسن ملکی استاد دانشگاه در رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه علامه طباطبائی

به مناسبت چهلمین سالگرد انقلاب اسلامی (۴۸)

علوم تربیتی پس از انقلاب چه روندی را طی کرده است؟

(ضرورت ایجاد تحول در علوم تربیتی پس از انقلاب اسلامی ایران)

معاونت سیاسی
صدا و سیما

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: حمید زارعی

□ نکات برجسته

- تعداد دانشجویان علوم تربیتی کشور از ۱۳۰ نفر در سال ۱۳۴۸ به ۲۴ هزار نفر در سال ۱۳۹۵ رسید.
- علوم تربیتی پس از انقلاب چه از نظر توسعه عمودی و بازتعریف در سطوح عالی تحصیلات تکمیلی و چه از نظر توسعه افقی و رشد گرایش‌های مختلف رشد داشته است.
- بر اساس آمارهای یک دهه اخیر، نرخ بیکاری فارغ التحصیلان علوم تربیتی همواره زیر ۱۰ درصد بوده است.
- بیش از ۵۰ نشریه علمی-پژوهشی علوم تربیتی، به نشر دستاوردهای علمی دانشوران تربیتی کشور مشغولند.
- نگارش اسناد بالادستی نظیر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند نقشه جامع علمی کشور از نتایج درخشان دانش تربیتی کشور پس از انقلاب اسلامی است.
- اهتمام به تولید علم دینی و پرهیز از سکولاریسم علمی، راه حفظ ارزش‌های الهی و انقلابی در بستر جریان نسل‌هاست.

- تحولات عمده آموزش عالی پس از انقلاب اسلامی ایران

- آسیب‌ها و موانع در راه تولید علم دینی و دانش تربیت اسلامی

□ مقدمه

علوم تربیتی در ایران، دانشی وارداتی بود که توسط فارغ التحصیلان دانشگاه‌های غربی پایه‌ریزی شد. روح حاکم بر علوم تربیتی غربی، روحی اومانیستی است که به استقلال انسان و خود کفایی او در تدبیر زندگی و بی‌نیازی از هرنوع دخالت متافیزیکی باور دارد. حاصل این تعلیم و تربیت نیز در بهترین حالت، تربیت فرد سنجش‌گر، موقعیت‌شناس و فایده‌جویی است که برای شرکت در فعالیت‌های نتیجه بخش اجتماعی و جلب بیشترین لذت، پشتوانه‌ای علمی در اختیار دارد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی که ماهیتی فرهنگی داشت، رهبران تعلیم و تربیت کشور، تحول در دانش تربیتی را ضروری دانستند و گام‌های بسیار موثری در این راه برداشتند. تشکیل گروه‌های علمی در دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها، نگارش کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌های متعدد پیرامون تعلیم و تربیت اسلامی از جمله این پیشرفت‌هاست. پیشرفت‌های دانش تربیتی تحول‌خواه، محدود به سطح نظری

نمانده و تا ارائه سند‌های رسمی تاثیرگذار بر روند تعلیم و تربیت کشور نظیر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش دامن گسترده است.

نظر به اهمیت رصد و پایش دانش تربیتی کشور به عنوان یکی از محوری‌ترین عناصر تربیت انسان تراژ انقلاب اسلامی، گروه فرهنگی-اجتماعی مدیریت پژوهش‌های خبری طی مصاحبه‌ای پژوهشی^۱ با آقای دکتر حسن ملکی استاد محترم گروه برنامه‌ریزی درسی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی، روند تحول علوم تربیتی پس از انقلاب اسلامی را بررسی کرده است.

□ **ضرورت ایجاد تحول در علوم تربیتی پس از انقلاب اسلامی ایران چه بود و تلاش‌ها به کجا انجامید؟**

ما باید در چهل سالگی انقلاب اسلامی، در جهت تبیین دستاوردهای این انقلاب عظیم، گام‌های موثری برداریم. در قرآن کریم هم بر تذکر دادن نسبت به «ایام الله» تأکید شده است. خیلی از رویدادهای اساسی که باعث آزادی و حریت یک ملتی می‌شود، در طول زمان ممکن است فراموش گردد. این فراموشی هم البته خسران‌آفرین است؛ به‌ویژه اگر فراموشی رویداد عظیمی به نام انقلاب اسلامی ایران باشد که در تاریخ بشریت پس از ائمه (ع)، بی سابقه است. تحولات علمی و عملی در حوزه علوم تربیتی باید با نوع انقلابی که در این کشور رخ داده مورد توجه قرار گیرد. وقتی که انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ به رهبری بنیان‌گذار کبیر جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) به وقوع پیوست، ماهیت آن انقلاب مستلزم آن بود که در همه ساخت‌های زندگی انقلابی رخ دهد؛ یعنی این انتظار بود که در عرصه سیاست انقلاب سیاسی، در عرصه اقتصاد، انقلاب اقتصادی و در عرصه علم و فرهنگ و تعلیم و تربیت انقلابی علمی، فرهنگی و تربیتی از همان نسخ رخ دهد.

بنابر این انقلاب اسلامی اقتضا می‌کرد که چه در آموزش و پرورش و چه در آموزش عالی همگام با انتظارات انقلاب اسلامی تحولاتی رخ دهد. بدیهی است اگر این تحول در عرصه علوم تربیتی و صحنه تعلیم و تربیت رخ ندهد یا اختلالاتی در روند وقوع رویدادهای مثبت در این راستا ایجاد شود، برای مجموعه کشور خسران آفرین خواهد بود؛ چرا که مرکزیت و محوریت تحول با عرصه تعلیم و تربیت است. این انسان‌تربیت شده است که در سایر ابعاد نظیر اقتصاد، سیاست، فرهنگ، امنیت می‌تواند به ایفای نقش بپردازد. لذا اگر بعد از انقلاب اسلامی ایران موفق نشویم در این عرصه‌ها تولیدات خوبی متناسب با وقوع انقلاب اسلامی ایران به دست آوریم، زمینه‌های استمرار انقلاب ما در نسل‌های آینده کمرنگ خواهد شد. از این رو، تحول در علوم تربیتی نیز باید مبتنی بر ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران باشد. با این مقدمه باید گفت در آموزش و پرورش و در آموزش عالی پس از انقلاب اسلامی ایران پیشرفت‌های قابل توجهی به وجود آمده است که به اهم آنها اشاره می‌کنم.

❖ **سند تحول بنیادین آموزش و پرورش**

✓ **پیشینه تحول در آموزش و پرورش پس از انقلاب اسلامی**

از آغازین روزهای پیروزی انقلاب اسلامی، ضرورت تحول در نظام آموزش و پرورش احساس می‌شد. در سال ۶۰ سخن از «طرح تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش» به میان آمد. ستادی برای این کار شکل گرفت. کمیسیون‌های گوناگونی ذیل این ستاد مشغول به کار شدند که بنده هم توفیق خدمت در یکی از کمیسیون‌ها را داشتم؛ این یک کار بسیار ارزشمندی بود که نشان از تعهد انقلابی دست‌اندرکاران داشت؛ تا این که در نیمه‌های دهه ۶۰ پس از چند سال هم‌فکری و تلاش دلسوزان و صاحب‌نظران آموزش و پرورش «کلیات طرح تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش» تهیه شد و بعد از بررسی‌های مختلف در نهایت، در تیرماه ۱۳۶۸ به تایید شورای عالی

۱- آمارها و مطالب ارجاع داده شده در باورقی، از پژوهشگر است.

انقلاب فرهنگی رسید. گرچه این طرح به اتهام آرمانگرایانه بودن، مورد غفلت قرار گرفت اما کار بسیار ارزشمندی بود که از دوره پیش دبستانی تا پایان دبیرستان نقشه راه تحولی را طراحی کرده بود. علی‌رغم کم توجهی به این سند، آثار خود را کما بیش ظاهر کرد و منجر به «**طرح تغییر نظام متوسطه**» در اوایل دهه هفتاد شد. نظر به این که دانش آموزان متوسطه به زودی از نظام آموزشی و تربیتی آموزش و پرورش فارغ التحصیل می شدند و به دانشگاه یا بازار کار می پیوستند، ضروری به نظر می رسید که لاقلاً بخشی از سند تحول که مربوط به این دسته از دانش آموزان است در جهت انطباق بیشتر این دوره آموزشی با اقتضائات و نیازهای جامعه، اجرا شود. گرچه من همان زمان هم مخالف برخورد گزینشی با سند بودم و معتقد بودم که آن سند باید از پایه اول ابتدایی شروع می شد و پایه به پایه، آموزش و تربیت دانش آموزان را هدایت می کرد؛ با این همه باید متذکر شوم که صرف تولید چنین سندی که هم‌اینک نیز به عنوان سندی با ارزش برای دوران بعد از انقلاب اسلامی تلقی می شود، به خودی خود یک دستاورد مهم به حساب می آید. چرا که نقشه راهی بود که ده‌ها نفر در تهران و استان‌های کشور بسیج شدند تا طی آن تحول در نظام آموزش و پرورش را متناسب با روح انقلاب اسلامی ایران پی‌ریزی کنند. از این رو حتی اگر هیچ بندی از چنین سندی اجرایی نشود، می‌توان گفت باز هم در قامت خود یکی از دستاوردهای مهم فکری و نرم افزاری تعلیم و تربیت و آموزش و پرورش است.

✓ **مروری بر شکل‌گیری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش^۱**

گرچه طرح تغییر بنیادی آموزش و پرورش به طور کامل اجرا نشد اما، اندیشه تدوین برنامه‌ای همه‌جانبه برای انجام اصلاحات مقبول و اثربخش در همه عوامل و عناصر آموزش و پرورش در بین مدیران ارشد و کارشناسان مجرب وزارت آموزش و پرورش همچنان باقی مانده بود؛ همچنان ضرورت داشت تا فعالیت‌های تعلیمی و تربیتی کشور مبتنی بر نقشه راهی مدون، صورت پذیرد. در همین شرایط و با قوام گرفتن همت عمومی در بدنه کارشناسی و مدیریتی آموزش و پرورش برای تدوین نقشه راه، در سال ۱۳۸۳ در هیئت دولت، این بحث مطرح شد که همه وزارتخانه‌ها باید برای فعالیت‌های خود سند تهیه کنند. یعنی نه تنها وزارت آموزش و پرورش، بلکه وزارت علوم هم باید سند بیاورد. وزارت بهداشت هم باید سند بیاورد. تهیه سند، در نهایت به شورای عالی آموزش و پرورش محول شد. در نتیجه شورای عالی آموزش و پرورش گروهی را مشخص کرد که سند را تهیه کنند؛ این افراد ۶-۷ سال دور هم جمع شدند، ۶۰۰ نفر، در استان‌ها و تهران گرد آمدند، و در نهایت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش را طراحی کردند. این سند مبانی متعددی دارد که مهم‌ترین آن، برنامه‌های کلان کشور است. بعد از آن که این سند را که تهیه کردند به شورای عالی آموزش و پرورش بردند، و پس از تصویب کلیات آن به شورای عالی انقلاب فرهنگی فرستادند. این شورا در طی جلساتی آن را به تصویب رساند و در نهایت در سال ۱۳۹۰ مصوب شده و برای اجرا ابلاغ شد.

تحول در برنامه‌های درسی با محوریت سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.

براساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، برنامه‌های عملیاتی متعددی طراحی شد که از جمله آنها می‌توان به طراحی و تدوین «سند ملی برنامه درسی» اشاره کرد. همچنین در ادامه تصویب سند ملی برنامه درسی، برنامه‌های درسی تک تک دروس در شورای عالی آموزش و پرورش به تصویب رسید و برگ زرین دیگری از افتخارات دانش تربیتی کشور ورق خورد.

۱- نک: مهدی نوید ادهم؛ الزامات مدیریتی تحول بنیادین در آموزش و پرورش؛ در: راهبرد فرهنگ / شماره هفدهم و هجدهم / بهار و تابستان ۱۳۹۱.

تحول در نیروی انسانی با محوریت دانشگاه فرهنگیان.

جدا از برنامه درسی، در سایر عناصر آموزش و پرورش نیز دستاوردهای چشمگیری به وجود آمد. برای مثال در تربیت معلم رخدادهای خوبی به وقوع پیوست که بارزترین آن، تأسیس دانشگاه فرهنگیان است. گر چه دانشگاه فرهنگیان از تجمیع مراکز تربیت معلم ایجاد شد، اما می‌تواند با تأکید بر رویکرد علمی، به تربیت معلمانی دانشور و کارآموخته برای آموزش و پرورش همت گمارد. این دانشگاه مورد عنایت مقام معظم رهبری است و به اهمیت این دانشگاه در نظام تعلیم و تربیت کشور بارها اشاره داشته‌اند.

توجه به همین سه کار سترگ بر اهل فن روشن خواهد کرد که در عرصه دانش و عمل تربیتی نظام آموزش و پرورش کشور چه تحولات شگرف و تعیین کننده‌ای رخ داده است.

□ علوم تربیتی در حوزه آموزش و پژوهش عالی کشور چه پیشرفت‌هایی داشته است؟

در آموزش عالی پس از انقلاب اسلامی ایران می‌توان به چند تحول عمده اشاره کرد:

تاسیس مراکز پژوهشی متعدد.

بر اساس گزارش‌ها، تا سال ۱۳۵۷ تنها تعداد ۸۳ موسسه پژوهشی در کشور، دارای مجوز اصولی یا قطعی و آزمایشی بودند؛ ولی پس از انقلاب در سطح کشور مراکز پژوهشی، پژوهشکده‌ها و پژوهشگاه‌های متعددی در جهت تقویت فعالیت‌های پژوهشی آموزش عالی و تحصیلات تکمیلی بر پا شد که تولیدات علمی آنها سطح علمی کشور را در منطقه و جهان بسیار اتقا داد تا جایی که امروزه جمهوری اسلامی ایران با ۱۷۷ مرکز رشد علم و فناوری، ۳۹ پارک علم و فناوری، ۱۳۱ آزمایشگاه در مراکز آموزشی، ۱۴۵۲ آزمایشگاه مرکزی، و ۱۲۶۰۰ آزمایشگاه وزارت علوم و ۶۶۸ موسسه علمی-پژوهشی، به قطب مراکز علمی-پژوهشی منطقه تبدیل شده است.^۱

در این میان پژوهشگاه‌هایی نظیر:

- پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. (به ویژه گروه اخلاق پژوهشکده نظام های اسلامی)
- پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. (به ویژه پژوهشکده اخلاق و تربیت)
- پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. (به ویژه پژوهشکده علوم رفتاری)
- پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. (به ویژه گروه اخلاق و تربیت)

در راستای تولید علم تربیتی دینی و بومی تولیدات خوبی داشته‌اند که برخی از آنها شفاف‌نگیز و امیدآفرین است.

اهتمام دانشگاه‌ها به حوزه تحول در علوم انسانی

برخی دانشگاه‌ها در راستای ایجاد تحول در علوم انسانی بسیار پیشرفت کرده‌اند. دانشگاه علامه طباطبایی در حوزه برگزاری کرسی‌های نظریه پردازی که ویژه اساتید دانشگاه است، رتبه اول را در میان دانشگاه های کشور داشته است. سایر دانشگاه ها نیز در عرصه تولید علم انسانی بسیار اثر گذار بودند.

۱- نک: «کارنامه علمی ۳۸ ساله ایران در آیین انقلاب اسلامی»، در: <http://www.irna.ir/fa/News/82408371>

پیشرفت دانشگاه‌های کشور در نظام رتبه‌بندی جهانی

در نظام رتبه بندی جهانی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور نیز در کنار پژوهشگاه‌ها پیشرفت قابل ملاحظه ای داشته اند تا جایی که بر اساس اطلاعات پایگاه ISI، ۵۰ دانشگاه و پژوهشگاه کشور جزو موثرترین‌های دنیا قرار گرفتند.^۱ بنا به آخرین گزارش موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی وزارت علوم در ایران ۲۴۶۸ دانشگاه در کشور وجود دارد که از این میان تعداد ۵۳۰ واحد سهم دانشگاه آزاد بوده، ۳۰۹ موسسه غیرانتفاعی، ۱۷۰ مرکز فنی حرفه ای، ۴۶۶ مرکز پیام نور، ۹۵۳ واحد علمی کاربردی و ۱۴۱ دانشگاه دولتی (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) در ۳۱ استان کشور ثبت شده است.^۲ بدیهی است دانشکده های روانشناسی و علوم تربیتی کشور نیز به نسبت از چنین روند رشدی برخوردار شدند. این آمارها، جمهوری اسلامی ایران را به قطب مراکز دانشگاهی منطقه تبدیل کرده است. این پیشرفت‌ها همگی در سایه خودباوری، حریت و آزادی که انقلاب اسلامی به ملت ایران بخشید به دست آمده‌اند.

افزایش کمی و کیفی نشریات علمی و تخصصی.

پس از انقلاب نشریات علمی-پژوهشی که نمادی از توسعه علمی هر کشور است، رشدی ۵۲ برابری داشته و از تنها ۲۰ عنوان در ابتدای انقلاب اسلامی، به ۱۰۴۷ نشریه در سال ۱۳۹۵ رسیده است.^۳ در همین دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی روزگاری تنها یک نشریه علمی وجود داشت که آن هم چند ماه یک بار منتشر می شد، اما الان در سایه فضای علمی پس از انقلاب اسلامی، ۱۰ نشریه علمی در همین دانشکده انتشار می یابد که خود حکایت از رشد بی سابقه توان علمی اعضای هیأت علمی و پژوهشگران و دانشجویان علوم تربیتی دارد. در رشته علوم تربیتی به غیر از نشریات تخصصی و ترویجی، قریب به ۵۲ نشریه علمی-پژوهشی، به نشر دستاوردهای علمی دانشوران تربیتی کشور مشغولند.

- نشریه فناوری آموزش و یادگیری.
- نشریه پژوهش‌های کیفی در برنامه ریزی درسی.
- نشریه اندازه گیری تربیتی.
- فصلنامه روان شناسی تربیتی.
- نشریه پژوهش‌های رهبری و مدیریت آموزشی.
- نشریه مطالعات پیش دبستان و دبستان.
- نشریه آموزش و ارزشیابی.
- نشریه رویکردهای نوین آموزشی.

برخی از نشریات ویژه
علوم تربیتی از این قرارند:

رشد انجمن‌های علمی.

جایگاه انجمن‌های علمی در نظام علمی جهان، جایگاه بسیار والایی است. انجمن علمی، جایی است که کارهای انفرادی علمی را به کارهای اجتماعی علمی مبدل می سازد. چنین رویدادی در جهان علم، رویداد عظیمی به حساب می آید؛ چرا که تک‌ستاره‌ها آن‌چنان تعیین کننده نیستند؛ این کهکشان‌های علمی هستند که می‌توانند روشنی بخش جهان دانش باشند. آمارها نشان می‌دهند تعداد انجمن‌های علمی کشور از تعداد انگشت شمار در قبل انقلاب، به ۳۲۶ انجمن در سال ۱۳۹۳ رسید.^۴ من موسس انجمن علمی مطالعات برنامه درسی هستم که در سال ۷۶ تأسیس شد و

۲- نک: « ۵۰ دانشگاه و پژوهشگاه در میان مؤثرترین‌های دنیا/رشد ۱۸ درصدی کمیت تولید علم». در: <https://www.isna.ir/news/96060805039>

۲- نک: «دانشگاه‌های ایران به روایت آمار و ارقام»، در: www.tasnimnews.com

۳- نک: «کارنامه علمی ایران را در قاب ببینید»، در: www.mehrnews.com/news/3898873

۴- نک: «دستاوردهای انقلاب اسلامی در طول ۴۰ سال گذشته در حوزه «علم و نخبگان»»، در: www.farsnews.com/news/۱۳۹۷۱۰۰۴۰۰۰۵۲۱

در انجمن‌های علمی دیگر نیز عضویت دارم. کارهای بسیار ارزشمندی در انجمن‌های علمی صورت می‌گیرد. علوم تربیتی کشور، یکی از پرتعدادترین و پرونق‌ترین انجمن‌های علمی را در این میان دارد. برخی از انجمن‌های علمی علوم تربیتی از این قرارند:

با این مقدمه، افزایش و توانمند شدن انجمن‌های علمی را می‌توان از دستاوردهای شایسته انقلاب اسلامی به حساب آورد.

رشد و توسعه کمی و کیفی گرایش‌های علوم تربیتی

جمهوری اسلامی ایران در تربیت نیروی انسانی در مقطع تحصیلات تکمیلی چه از بعد کمی و چه از بعد کیفی پیشرفت چشمگیری داشته است. مقایسه آماری تعداد دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها پس از پیروزی انقلاب اسلامی و پیش از آن اعجاب آور است. برای نمونه در حالی که پیش از انقلاب و در سال ۱۳۴۸ تنها ۱۳۰ دانشجو در علوم تربیتی داشتیم، این آمار در سال ۱۳۹۵ به بیش از ۲۴ هزار نفر رسید که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ نرخ بیکاری در فارغ‌التحصیلان این رشته تنها ۹ درصد بوده است.^۱ همچنین باید اشاره کرد که رشته‌ها و گروه‌های علمی بسیار زیادی پس از انقلاب اسلامی در دانشگاه‌ها و نظام آموزش عالی تأسیس شد که قبل از انقلاب یا وجود خارجی نداشت یا تنها در مقطع کارشناسی و عمومی تدریس می‌شد. برای مثال پیش از انقلاب دوره کارشناسی ارشد و دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی (مطالعات برنامه درسی) را نداشتیم. در سال ۱۳۶۴ در دانشگاه تربیت معلم که امروزه دانشگاه خوارزمی نامیده می‌شود کارشناسی ارشد این رشته تأسیس شد. نهایتاً در سال ۱۳۷۱ دوره دکتری این رشته نیز تأسیس شد. این روند رو به رشد همچنان ادامه دارد. پس از انقلاب گرایش‌های متعدد علوم تربیتی در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری در دانشگاه‌های جای‌جای ایران اسلامی راه اندازی شد و هزاران فارغ‌التحصیل ارشد و دکتری به جامعه علمی کشور تقدیم کرد؛ تا جایی که امروزه استان و شهرستانی در کشور یافت نمی‌شود که فارغ‌التحصیلان رشته علوم تربیتی در آنجا مشغول به ارائه خدمت نباشند. در تک‌تک رشته‌های علوم تربیتی چه از نظر تعداد دانشجویان پرورش یافته و چه از نظر تحولات نرم افزاری در برنامه‌های درسی و سرفصل‌ها و روش‌های تدریس تحولات عمیقی رخ داده است.

۲- نک: دکتر سید روح‌الله شهبازی؛ شکل‌گیری علوم تربیتی در ایران با تأکید بر نقش بنیان‌گذاران و زمینه‌های تاریخی و فرهنگی تأسیس آن؛ در: <http://www.ihcs.ac.ir> و

«وضع فعالیت جمعیت فارغ‌التحصیلان یا در حال تحصیل دوره‌های عالی» در: amarfar.ir

- گرایش های علوم تربیتی در مقطع کارشناسی ارشد

- برنامه ریزی آموزشی
- آموزش و پرورش تطبیقی
- برنامه ریزی درسی
- تحقیقات آموزشی
- آموزش و پرورش استثنایی
- روانشناسی تربیتی
- آموزش بزرگسالان
- مشاوره و راهنمایی
- آموزش و بهسازی منابع انسانی
- تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت
- تکنولوژی آموزشی
- مدیریت و برنامه ریزی آموزش عالی
- در آموزش و پرورش - سنجش و اندازه گیری

- گرایش های علوم تربیتی در مقطع دکتری

- دکتری فلسفه تعلیم و تربیت
- دکتری برنامه ریزی درسی
- دکتری مدیریت آموزشی
- دکتری روانشناسی تربیتی
- دکتری تکنولوژی آموزشی
- دکتری آموزش عالی
- دکتری مشاوره
- دکتری سنجش و اندازه گیری

□ اسلامی سازی علوم انسانی به ویژه علوم تربیتی در کشور چه ضرورتی دارد؟

تاکنون بیشتر درباره پیشرفت علوم تربیتی به معنای عام سخن گفتم؛ اما پیشرفت در علوم تربیتی به معنای عام یک مطلب است، و پیشرفت در دانش تربیت اسلامی سخن دیگری است. من با سابقه ۳۵ ساله کار علمی در کشور و با تألیفات متعدد در حوزه علوم تربیتی و با سابقه اجرایی در حوزه برنامه ریزی های رشته علوم تربیتی، باید بگویم اگر مراکز علمی ما نتوانند در توسعه علم دینی به عنوان روح علوم انسانی و تربیتی، موفقیت های لازم را کسب کنند، ما در نیل به اهداف و آرمان هایی که شهدای این انقلاب برای ما ترسیم کرده اند با مشکلات جدی مواجه خواهیم شد. این از آن رو است که معتقدم این علم دینی است که مواد اولیه حرکت ما به سوی تمدن نوین ایرانی - اسلامی را تشکیل می دهد نه علم صرفاً تجربی و بی توجه به ماوراء طبیعت.

من منکر ارزش علم تجربی نیستم، اما علم تجربی نازل‌ترین معرفتی است که در نظام معرفت‌شناسی بدان توجه می‌شود. از این رو معتقدم سایر سطوح معرفت‌شناسی است که باید خمیرمایه تحولات علمی ما قرار گیرند. گرچه تا کنون کارهای بسیار خوبی انجام گرفته است اما در عرصه اسلامی سازی علوم در دانشگاه‌ها، هنوز راه نرفته بسیار است.

ما در اسلامی سازی علوم همچنان نیازمند نهضتی هستیم که به شکلی معقول، با تدبیر، ریشه‌ای و مبتنی بر فلسفه اسلامی در ذهن و دل همه دانشوران کشور فعال شود تا بتوانیم تحولی عمیق در حوزه علوم انسانی به طور عام و علوم تربیتی به طور خاص ایجاد کنیم.

البته شورای تحول علوم انسانی زیر نظر شورای انقلاب فرهنگی کار عظیمی را در دستور کار دارد و به اصلاح سرفصل‌های علوم با رویکرد اسلامی سازی، بومی سازی، غنی سازی و کارآمدسازی می‌پردازد که بسیار قابل تقدیر است. اما باید گفت ما با تولید علم دینی به نحوی که به عنوان یک نهضت، علوم انسانی و تربیتی ما را دگرگون کند هنوز فاصله داریم. بنابراین، باید همچنان تولید علم دینی با نگاه تأسیسی و نه نگاه صرفاً تهذیبی، وجهه همت پژوهشگران و استادان قرار گیرد. این امر، گرچه کار سنگین و دشواری است اما انقلاب اسلامی ایران برای انجام کارهای سخت و سترگ به وجود آمده است. انقلاب اسلامی ایران توان این را دارد که در عرصه تحول علوم انسانی پیشرفت‌های چشمگیری را رقم بزند؛ اما وجود آسیب‌هایی باعث هدر رفت نیروها و کند شدن این روند در دانشگاه‌ها و مراکز علمی شد که در انتها به آنها اشاره خواهم کرد.

□ **جناب‌عالی از اساتیدی هستید که در حوزه مبانی دینی برنامه درسی مقالات و کتاب‌های ارزشمندی نگاشته‌اید. به**

طور مصداقی بفرمایید در حوزه تخصصی شما رابطه دین و برنامه درسی چگونه تصویر می‌شود؟

برنامه‌های درسی هویت‌ساز هستند. برنامه درسی بر اساس سطوح بروز و ظهور خود، نمودهای متفاوتی دارد. یک نمود برنامه‌های درسی، کتاب‌های درسی هستند. نمود دیگر آن، سخنان استاد در کلاس درس است و در نهایت پژوهش‌ها و تحقیقات این حوزه، جلوه سوم برنامه درسی را تشکیل می‌دهند. هر یک از این نمونها به نوبه خود به ذهنیت مخاطبان شکل و جهت می‌دهند که این جهت‌دهی‌ها ممکن است در راستای انقلاب اسلامی ایران یا مخلاً انقلاب اسلامی ایران باشد.

اگر پذیرفتیم که برنامه‌های درسی هویت‌سازند، آنگاه تحول در برنامه‌های درسی با رویکرد دینی یک ضرورت خواهد بود؛ چرا که بر این باوریم که هدایت فکر و اندیشه و عواطف دانش‌آموزان و دانشجویان وظیفه معلمان و استادان و به تعبیری وظیفه برنامه درسی است. مقصودم از علم دینی این است که علوم انسانی را بر مبنای فلسفه اسلامی تأسیس کنیم. در این صورت ممکن است در هیچ یک از سطور کتاب‌های انسانی - اسلامی آیه یا حدیثی به چشم نخورد اما روح آن، روح فلسفه اسلامی خواهد بود. در تقریر این سخن توجه به دیدگاه آیت الله جوادی آملی درباره علم دینی بسیار مغتنم است. ایشان معتقدند اگر نظریه‌ای تولید شود و مورد تأیید عقل قرار گیرد، از آنجا که عقل در نگاه ما حجت باطنی و پیامبر درونی است، می‌توانیم بگوییم آن علم و نظریه علم و نظریه‌ای دینی خواهد بود. برنامه درسی سکولار در هر جامعه‌ای که رواج یابد، منطقی‌اً ذهن‌هایی سکولار تربیت می‌کند. درباره ضرورت بنا کردن برنامه درسی بر علم دینی همین بس که بدانیم تفکر سکولاریستی می‌تواند دشمن اصلی انقلاب اسلامی و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران باشد. از آمریکا و تهدیدهایش دیگر کار چندانی ساخته نیست. آنچه که ما را تهدید می‌کند این است که در غفلت پاسداران فکری انقلاب اسلامی، ناگهان تفکر سکولاریستی سیطره پیدا کند و در قالب علوم انسانی و تربیتی فضای ذهنی نسل آینده را با ارزشهای جامعه ما بیگانه کند.

در نتیجه باید بگویم که به باور من در چهل سالگی انقلاب اسلامی و در جهت نیل به تمدن نوین ایرانی-اسلامی باید تولید علم دینی به صورت یک نهضت تمام عیار و همه جانبه ترویج پیدا کند؛ چرا که تمدن نوین اسلامی - ایرانی با علم سکولار محقق نمی‌شود. همچنین توجه اکید به علم دینی یکی از ضرورت‌های ادامه راه علوم انسانی و تربیتی است.

□ آسیب‌ها و موانع راه در تولید علم دینی و دانش تربیت اسلامی چیست؟

۱- سیاست‌زدگی:

- دانشگاه و دانشجو باید سیاسی باشد اما سیاست زده نه؛ سیاست‌زدگی دانشگاه و بازیچه جریانات سیاسی شدن، توان این نهاد علمی را برای تولید علم فرسوده کرده و بهره آن را بسیار کاهش می‌دهد.

۲- عدم باور به علم دینی:

هنوز باور به این که ما می‌توانیم در پرتو دین تعریف دیگری از علم ارائه دهیم، در اذهان اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها بارور نشده است. تا جایی که حتی گاه می‌بینیم در فضای دانشگاه‌ها، باورمندان به علم دینی در انزوا قرار می‌گیرند و برای پا فشاری بر این موضع برحق خود، هزینه‌های مادی و معنوی فراوانی می‌پردازند.

۳- شروع از میانه راه:

بسیاری از افراد هستند که به علم دینی باور دارند. همچنین باور دارند که علوم تربیتی باید با نگاه به علم دینی متحول شود اما مقدمات لازم برای ورود به بحث را فراهم نکرده‌اند؛ با متن دانش تربیتی مرسوم آشنا نیستند و زبان گفتگو با اندیشمندان این رشته را ندارند.

۴- عدم هماهنگی و تعامل میان دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های کشور در حوزه علم دینی:

فعالیت‌های علم دینی باید منسجم و همراه با تقسیم وظایف و تعاطی افکار اندیشمندان صورت گیرد. پراکندگی فعالیت‌ها، انرژی لازم را برای تحول فراهم نمی‌کند.

۶- عدم شکل‌گیری یک جریان مستمر و زایا:

ناتمام گذاردن کارها یکی از آسیب‌های پر تکرار در مسیر علمی کشور در این حوزه بوده است. ما باید تولید علوم تربیتی مبتنی بر علم دینی را به جریانی تأثیرگذار، مستمر و نظام‌مند تبدیل کنیم و یک نظام نظارتی قوی برای رصد و هدایت فعالیت‌های تولیدی علم دینی تعریف کنیم تا بتوانیم به طور مرتب میزان پیشرفت و میزان دستیابی به اهدافمان را بررسی کنیم و اجازه ندهیم که کار در میانه راه متوقف شود. استمرار وقتی رخ می‌دهد که نظارت قوی باشد.

□ سخن آخر

ما در گذشته اسناد بسیار خوبی برای تحول آفرینی نگاشته‌ایم اما چنان که شایسته است به آنها توجه نکرده‌ایم. به عقیده من یکی از مصداق‌های مظلومیت علم دینی و بومی در کشور ما، مظلوم واقع شدن اسناد بالا دستی است. سندهای بسیار خوبی نظیر سند دانشگاه اسلامی، سند نقشه جامع علمی کشور و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش داریم که از ظرفیت آنها به خوبی استفاده نشده است. اگر این اسناد بالادستی را نیاز نداشتیم، برای چه تولیدشان کردیم و اگر نیاز داشتیم، از چه روی آنها را در کناری نهاده‌ایم؟ من معتقدم برای آینده نیازمندیم که یک صور اسرافیل بر پیکر بی جان اسناد بالادستی بدمیم و آنها را احیا کنیم. یکی از اسناد بالادستی ما سند دانشگاه اسلامی است. این سند الان کجاست؟ در بایگانی؟ هدف این سند این است که دانشگاه‌های ما چه در بعد نرم افزاری چه در بعد سخت افزاری چه در نظام مدیریتی، چه در نظام آموزشی و در نهایت نظام پژوهشی متناسب با تمدن نوین اسلامی – ایرانی باشد. آیا مقصودمان از اجرایی نکردن این سند این است که نمی‌خواهیم دانشگاه‌های ما اسلامی باشد؟ ما در کشور سندهای بالا دستی بسیار خوبی داریم اما تقریباً هیچ یک از آنها روی میز نیست. بنابراین در گام دیگر نیازمند نهضت بازگشت به اسناد بالادستی هستیم. باید آفت سند‌گریزی در کشور را چاره کرد. رجوع به اسناد از آن جهت اهمیت دارد که اولاً عمل ما را بر پایه نقشه و مبانی نظری هدایت می‌کند و ثانیاً از نفوذ آراء و خط مشی‌هایی که بیگانگان تجویز می‌کنند مصونیت می‌بخشد؛ ما اگر از مبانی خود گریختیم، مبانی دیگری بر ما تحمیل خواهد شد.

